

2.4. KATSAUS SANALUOKKIIN

2.4.1. Verbit ja nominit: kriteereitä

Kielessä jossa on paljon taiputusta, niin kuin suomessa, on helppo aloittaa sanojen luokittelu sillä perusteella, millaisissa taiputusmuodoissa ne voivat esiintyä. Suomessa on aika vähän sellaisia sanavartaloita (kuten *tanssi*), jotka taipuvat sekä verbin että substantiivin tavoin.

Kolmen keskeisen sanaluokan jäsenten taiputusmahdollisuuksia kuvaavat seuraavat kaaviot:

- Substantiivi:

vartalo +	luku +	sija +	omistusliite
<i>kirjo</i>	<i>i</i>	<i>ssa</i>	<i>ni</i>

- Adjektiivi:

vartalo +	komparaatio +	luku +	sija
<i>hauske</i>	<i>mm</i>	<i>i</i>	<i>lla</i>

- Verbi:

vartalo +	(passiivi +)	tempus/modus +	persoona
<i>luke</i>		<i>isi</i>	<i>t</i>
<i>luke</i>	<i>tt</i>	<i>i</i>	<i>in</i>

Kuten näkyy, adjektiivit ja substantiivit taipuvat varsin samalla tavoin (joskus harvoin adjektiivi voi saada myös omistusliitteen: (*meidän keltaisemmie*); sama koskee pronomineja ja lukusanoja. Näitä ryhmiä kutsutaankin yhteisnimityksellä **nominit**. Verbit erottuvat nomineista melko selkeästi, mutta niillä on myös nominimaisesti taipuvat muotonsa, nominaali-

infinitiivimuodot, joissa nominintaiutus tulee nominaalisten eli infinitiivin tai partisipin merkin perään:

- Verbin infiniitivimuodot:

vartalo +	nominaalistin +	nomininpäätteet
<i>luke</i>	<i>ma</i>	<i>an</i>
<i>luke</i>	<i>m</i>	<i>i lla nne</i>
<i>luke</i>	<i>a</i>	<i>ksen</i>

Kaavioiden kuvaamat taiputusmahdollisuudet siis määrittävät sanaluokkia, mutta vain osittain, sillä sanaluokkien erottamisessa tarvitaan myös selvästi syntaktisia kriteereitä. Seuraavaksi asiaa katsotaan ensin substantiivin ja adjektiivien rajanvedon kautta, sitten kysytään verbien infiniitivimuotojen ja nominien eroa.

Esimerkin syntaktisesta näkökulmasta sanaluokkakysymykseen tarjoo adjektiivien tyypillisesti samaa *-sti*-muoto. Tämän on katsottu olevan johdin, joka muuttaa adjektiivin adverbiksi, mutta siinä voi nähdä myös esi-merkin siitä miten muoto heijastaa suoraan syntaktista suhdetta. Yhtä lailla voi nimittäin sanoa, että *-sti* on taiputuspäätte, joka osoittaa minkä sanaluokan sanaa adjektiivi määrittää, substantiivia vai verbiä:

vitsikäs puhe	*vitsikkäästi puhe
puhui vitsikkäästi	*puhui vitsikäs

Mikä sitten erottaa nominien yleisluokan sisällä substantiivit ja adjektiivit? Morfologinen kriteeri on se, että substantiivit eivät yleensä hyväksy *-sti*-päätettä, samoin se, että adjektiivit saavat omistusliitteen vain erikoistapauksissa. Syntaktisiin kriteereihin taas kuuluu se, että näiden luokkien tyypilliset tehtävät eroavat: adjektiivilausekkeet määrittävät substantiiveja, substantiivilausekkeet taas esiintyvät verbin täydennyksinä. Mutta entä jos joku sittenkin sanoo esim. seuraavasti? Kummassakin esimerkissä näyttää adjektiivi olevan subjektina, ensimmäisessä vielä omistusliitteellä varustetuna.

Nuoremme ovat nykyään kieliraitoisia.

Vuosisuoritus ei vielä ymmärrä liikenteen vaaroja.

Adjektiivien ja substantiivien ero ei suomessa ole sillä tavalla jyrkkä, ettei peruluonteeltaan adjektiivilta tuntuva sana voisi helpostikin käyttää substantiivina merkityksessä 'oliot, joita luonnehtii tämä ominaisuus'. Jotkut adjektiivit, kuten juuri *nuori*, ovat tulleet varsin yleiseenkin substantiivikäyttöön.

Sanaluokilla on toki myös semanttinen pohja. Tyyppillinen substantiivi tarkoittaa oliota (jota voi esimerkiksi osoittaa) ja tyyppillinen adjektiivi joltain olion ominaisuutta. Oliolla voi olla jorain ominaisuutta yleensä enemmän tai vähemmän, ja siksi adjektiivit yleensä sallivat asteen ilmauksia, sellaisia kuin *ihan-tyyppiset* sanat ja komparaatio:

- (a) ihan hölmö
hölmömpi kuin kukaan muu
- (b) ?ihan roisto
?roistompi kuin kukaan muu
- (c) *ihan auto
*autompi kuin mikään muu

Näin on siis tyyppillisesti; on myös rajatapauksia, kuten (b), mutta myös esim. adjektiiveja jotka eivät salli asteen ilmaisuja:

- ?ihan eilinen
*eilisempi kuin mikään muu

Miksi siis *eilinen* olisi adjektiivi — eihän se edes hyväksy *-sti*-päätettä? Tässä tarvitaan taas syntaktista kriteeriä. Substantiivia määrittämään pantu adjektiivi kongruoi substantiivin kanssa suvussa ja sijassa, mutta substantiivi ei:

- eilisellä autolla *eilinen autolla
eilisissä autoissa *eilinen autoissa
- *mansikassa jogurtissa mansikkajogurtissa
*kehityksissä suunnitelmissa kehityssuunnitelmissa

Voi tietysti huomauttaa, että kahden substantiivin esimerkit ovat tässä yhdyssanoja. Tämä ei kuitenkaan muuta itse asiaa, ja kannattaa huomata, että yhdyssanan sisälläkin alkuosa toimii useimmiten jälkiosan määritteenä.

Mikä sitten on oikea vastaus kysymykseen, onko "substantiivisesti käytetty adjektiivi" — sellainen kuin tapauksissa *Nuoremme ovat ...* tai *Viisuu-ttas ei vielä ymmärrä...* — analysoitava substantiiviksi vai adjektiiviksi? (Huomaa että samalla kysytään, voiko subjekti edustua tavallisen substantiivilausekkeen lisäksi myös adjektiivilausekkeena.) Vaikka edeltävän tapaiset kriteerit osoittavat, että *nuori* tai *viisuu-ttas* kyllä ovat perusluonteeltaan adjektiiveja, kysymyksemme on oikeastaan mielekästä hakea yksikäsitteistä vastausta vain jos ollaan kirjoittamassa eksplisiittistä, teknisestikin täydellistä kieliooppia. Silloin joudutaan ratkaisemaan, valitaanko periaate "kerran adjektiivi, aina adjektiivi" vai käytetäänkö jotakin keinoa "kääntää" tai "pakottaa" adjektiivi substantiiviksi.

Verbin nominaali- eli infiniittimuodot ovat verbejä, joilla kuitenkin on osittain nominin käytös, esimerkiksi osittainen tai täydellinen sijataivutus. Mutta on myös muita suffikseja, joiden ansiosta verbiä voi ryhtyä taivuttamaan nominina. Tällainen on esimerkiksi *-minen*:

vartalo +	johdin +	nominintaivutus
<i>luke</i>	<i>mise</i>	<i>sta ni</i>
<i>loukkaantu</i>	<i>mis</i>	<i>i lle en</i>

Tätä elementtiä on perinteisesti pidetty verbeistä substantiiveja tekevänä **johtimena** eikä verbin **taivutukseen** kuuluvana suffiksina, jollaisia infiniitivin päätteet ovat. Tästä seuraa, että seuraavassa (a):n *-minen*-muoto ja (b):n *-mät*-muoto edustavat eri sanaluokkia:

- (a) Elsa on hyvä kirjoittamisessa.
(b) Elsa on hyvä kirjoittamaan.

Tähän on hyvä syntaktinen syy: (b)-tapauksessa verbiehdokkaalle voi antaa objektin, (a)-tapauksessa ei. Objektilla tarkoitetaan (kuten luvussa 3 tarkemmin nähdään) esimerkiksi partitiivisijaista täydennystä, jollaista seuraavassa kokeillaan.

- (c) Elsa on hyvä loppusointujen keksimisessä
 *loppusointuja keksimisessä
 *keksimisessä loppusointuja
- (d) Elsa on hyvä keksimään loppusointuja
 *keksimään loppusointujen
 *loppusointujen keksimään

Kuten näkyy, objekti sopii vain (d)-tapaukseen, kun taas *-minen*-tapauksessa vastaava argumentti on substantiiveille tyypillisen genetiivimääritteen asema. (Vaikka totesimme *-minen*-sanat substantiiveiksi, ne ovat verbimäisempiä kuin monet muut substantiivit, sillä niihin voi esim. liittyä *-sti*-määrite: *bitaasti käveleminen*. Sen asemesta käy tosin hyvin myös vastaava adjektiivi: *bitas käveleminen, alitiainen lorvaileminen*.)

Verbi, substantiivi ja adjektiivikin ovat suhteellisen selvin kriteerein erotettavia sanaluokkia. Ongelmallisempia ovat muut perinteiset sanaluokat, joiden luokittelukriteerit voivat mennä ristiin tai päällekkäin tai olla ”toisaalta — toisaalta” -tyyppisiä. Sanaluokkia voidaan erottaa eri määriä sen mukaan, miten tarkkoihin jaotteluihin halutaan mennä. Tämä ilmenee kahdesta seuraavasta jaksosta.

2.4.2. Adverbit ja niiden sukulaiset

Taivutus tekee keskeisen eron suomen sanaluokkien välille: nomineja ja verbejä luonnehtii niiden taipuminen tietyissä paradigmoissa, ja kohta puheeksi tulevat pronominit taipuvat nominien tavoin. Jäljelle jää sekalainen joukko taipumattomia tai vain vähän taipuvia sanoja. Ryhmän sisältä on erotettavissa useita alaryhmiä, joille voidaan antaa omia nimiä: partikkelit, konjunktiot, interjektiot, pre- ja postpositiot sekä suurimpana ryhmänä adverbit.

Melkoisessa osassa adverbeja on erotettavissa taivutuksen — erityisesti substantiivitaivutuksen — merkkejä, ja joskus ne muodostavat osittaisia paradigmojakin. Tämä on usein historiallisesti selitettävissä: muiden sanaluokkien sanat voivat ”unohtaa” osan kieliopillisesta käytöstään ja adverbistua. Seuraavista adverbeista ensimmäinen on täysin analysoimaton ja taipumaton, toinen näyttää sisältävän sijapäätteen ja kolmas sijapäätteen

ja omistusliittteen. Mutta mikä olisi toisen ja kolmannen perusmuodon merkitys? Neljäs eroaa muista siinä, että sillä tuntuu olevan merkityksekkäs perusmuotokin.

heti
 sie lliä
 taha lla an
 varma an

Tee jokaisesta seuraavasta sanasta kaksi lausetta, joista toisessa sana tuntuu adverbilta ja toisessa joltakin muulta — miltä? Esim. varmaan:

*Elsa on varmaan jo kotona.
 Ei voi luottaa vain varmaan tietoon.*

*suoraan, puolestaan, lopulta, aluksi, ainoastaan,
 täysin, samalla, myöhään, esimerkiksi*

Adverbeista voi siis löytää selviä taivutuselementtejä sisältäviä sanoja, jotka ovat kivettyneet kyseiseen muotoon eli joita ei erityisesti ajatella tämän muodon edustajina. Osittainen taivutusmahdollisuus antaa aihetta pohdittella myös adverbien ja **vajaaparadigmaisen nominin** rajaa. On paljonkin osittain nominin tavoin taipuvia ilmauksia, joilla on taivutusta mutta joilta puuttuu perusmuoto tai joiden perusmuodoksi saatava sana on aivan eri käytössä kuin kyseisissä muodoissa. Jälkimmäistä tyyppiä edustaa seuraavassa *olla koolla, panna kokoon* -sanontojen oletettava perusmuoto *koko*, joka on eri asia kuin substantiivi ”suuruus”.

*juovus	*hämi	*koko	
*juovuksen	*hämin	*koon	
...	
juovuksissa	hämillään	koolla	koossa
*juovuksista	*hämltään	*kooltra	*koosta
juovuksiin	hämilleen	koolle	kokoon

On vaikea päättää, pitäisikö näitä olemassaolevia muotoja sanoa adverbiksi vai substantiiveiksi. Mitä enemmän taiputusmuotoja on, sitä luontevampi on substantiivitulkinna.

Jos nimitys adverbi otetaan vakavasti (*ad+verbi*), se tarkoittaa verbiin liittyvää sanaa. Adverbiksi on silti perinteisesti laskettu sellaisetkin sanat, jotka esiintyvät vain adjektiivin tai adverbien määritteenä. Yksi adverbien erikoistapaus ovat siis sellaiset sanat kuin *ybiä, liian, melko, varsin, erittäin*, joista olisi oikeastaan johdonmukaista — mutta ei kovin käytännöllistä — käyttää nimeä *ad+adjektiivi* tai *ad+adverbi*. Jotkut mieluiten adjektiivin kanssa esiintyvät, astetta ilmaisevat sanat kyllä liittyvät verbiinkin, jotkut eivät:

Hän on ihan mukava.

Hän ihan säteili.

Hän on erittäin mukava.

*Hän erittäin säteili.

Partikkelit ovat taipumattomien sanojen alaryhmä, joita voi lähteä erot-tamaan adverbeista katsomalla, projisoiko sana lausekkeita eli voiko se saada omia määritteitä. Adverbit voivat, vaikka suhteellisen rajoittuneesti. Näin esimerkiksi *heti, kauemmin ja varmaan*:

melkein heti

kauemmin kuin kukaan muu

ihan varmaan

Partikkelit esiintyvät vain yksin. Tällä kriteerillä partikkeleiksi osoittautuvat esimerkiksi *jo, jopa ja kai*:

*melkein jo

*ihan jopa

*älyttömän kai

(Sama koskee sanoja *melkein ja ihan*, mutta *älyttömän* voi saada oman määritteen.) Toinen adverbien ja partikkelien erottamiseen käytettävä testi on kielto; asiasta lisää jaksossa 5.3.

Yksityiset sanat voivat eriytyä käytökseltään toisaalta adverbiksi, toisaalta partikkeleiksi. Hyvä esimerkki tästä on *nyt*. Seuraavan (a)-tapaukset osoittavat sen adverbiksi, mutta (b)-tapauksissa se tulkitaan pikemminkin

partikkeliksi.

(a) En minä sitä juuri nyt tee.

En ehdi tulla ihan nyt.

(b) Kuka nyt semmosta uskoo.

Enhän minä nyt ihan sitä tarkoittanut.

Partikkelien merkitys on usein vaikeasti luonnehdittavissa. Adverbi-*nyt* merkitsee suunnilleen 'puhehetkellä', mutta entä partikkeli-*nyt*? Selvästi se lisää lauseeseen jonkin merkityksen, mutta minkä?

Ääritapaus suomen partikkelien joukossa ovat **liitepartikkelit**, jotka eivät edes ole itsenäisiä sanoja: *-kO*, *-bAn*, *-pA* sekä *-kin*, *-kAAn*. Vaikka ne morfologisesti liittyvät aina johonkin sanaan, niiden syntaktinen ja semanttinen rooli lauseessa on paljon laajempi kysymys.

Koketele määrittäneiden lisäämistä seuraaviin sanoihin ja yriä päättää, mitkä olivat partikkeleita, mitkä adverbeja. (Tulokset eivät välttämättä ole aivan yksiselitteisiä.)

vain, niin, vielä, kuitenkin, sitten, aina, hyvin, usein, silloin, esimerkiksi, ehkä, siis, jopa, taas

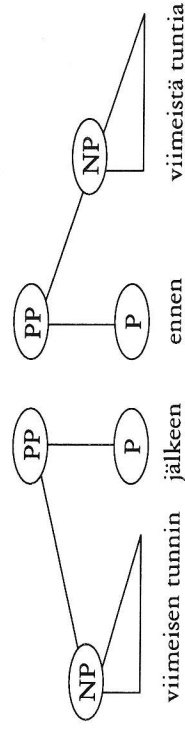
Interjektioiden sanaluokka voidaan ohittaa vähällä: siihen voidaan laskea sellaiset aidot huudahdussanat kuin *ai ja voi, kääk, kukkuu tai bellanlettas*. Sellaiset keskustelussa yleiset pikkusanat kuin *joo, kyllä, niin* tai seuraavan-tyyppinen *ai ja vai* lasketaan sen sijaan nykyään pikemminkin partikkeleihin.

A: Uolevi tulee tänään meille.

B: Ai kuka? Se sun opiskelukaveri vai?

Konjunktiot ovat partikkelin tyyppisiä sanoja, jotka yhdistävät lauseita tai niiden osia. Konjunktioiden luokka on sen verran pieni, että sitä voi halutessaan käsitellä luettelemalla. Näin tehdäänkin, kun asiaan palataan kohdassa 2.7.

Lopuksi lausekkeita muodostava sanaluokka, **pre- ja postpositiot**, yhteisnimellä **adpositiot** tai **p-positiot**. Nimitykset tulevat latinan sanoista *post* 'jäljessä', *pre* 'edellä' ja *ad* 'luo(na)'. Kielet eroavat tunnetusti siinä, suosivatko ne pre- vai postpositioita, mutta muuten nämä kaksi luokkaa ovat niin samankaltaiset, että yhteisnimityksen tarve on ilmeinen. Yhteisnimen valinta on makuasia; seuraavassa käytetään sanaa adpositio. Luokka menee osittain päällekkäin adverbien ja siten myös substantiivien — osittain jopa verbien — kanssa, sillä siihen kuuluu paljon vajaataivutteisista sanoja. Adpositiot ovat lausekkeita muodostavia sanoja, sillä niiden valenssiin kuuluu NP-täydennys. Adposition sanaluokkalyhenne on P, joten lauseketta nimitetään PP:ksi. Postpositio seuraa täydennystään, prepositio edeltää:

Postposition täydennys on yleensä genetiivissä, preposition usein partitiivissa. Jotkut adpositiot vaativat täydennyksen aina mukaansa, useimmat voivat esiintyä ilmankin:

*Hän itki vuoksi.

*Hän raatoi varten.

Kun tiskaan, Mikko seisoo vieressä.

Minä olen tässä ihan lähellä.

Jälkimmäisessä tapauksessa joudutaan kysymään, onko vielä kyseessä adpositio vai kenties adverbi, mutta käsitteellisesti täydennys on välttämätön: jos olen vieressä tai lähellä, olen tietenkin jonkin vieressä tai jonkin lähellä.

Suomessa yleisnimitys adpositio tai p-positio on sikäläkin hyödyllinen, että selvien pre- ja postpositioiden lisäksi on myös sellaisia adpositioita joiden täydennys voi olla kummalla puolella tahansa. Eri järjestysvaihtoehtoihin voi liittyä erilainen sijanvalinta ja erilainen merkitys:

Tällaista ei ole tapahtunut sitten 1930-luvun.
Tällaista tapahtui viimeksi yli 60 vuotta sitten.

Lapset juoksivat pihan ympäri.

Lapset juoksivat ympäri pihaa.

Seuraavassa melkoinen osa suomen adpositioiksi analysoituista sanoista täydennyksen paikan ja sijan mukaan ryhmitelyinä. Niillä joiden perässä on plusmerkki on muitakin taivutusmuotoja, kuten voit itsaksesi tarkistaa.

- Prepositioita (joilla voi olla satunnaista postpositiokäyttöä):

partitiivi: *ilman, vailla, vastoin*

- Molemmat täydennyksen sijainnit sallivia adpositioita:

partitiivi: *ennen, kobri, vasten, pitkin*

genetiivi: *läpi, obi, obitse*

genetiivi tai partitiivi: *kesken, keskellä+, lähellä+, ympäri, vastapäätä*

muu: *buolimatta (ELA)*

- Postpositioita:

Partitiivi: *vastaan, varten, kohtaan*

Genetiivi: *alla+, edellä+, edessä+, jälkeen, kanssa, kautta, kesken, kekkun-
desa+, kohdalla+, lisäksi, luona+, mukaan, mukana, myötä, päällä+,
päivästä+, perässä+, puoleen, puolesta, rimmalla+, sisään, sisällä+, takana+,
takia, tasalla, ulottuvilla+, välissä+, vanassa+, varalla+, vieressä+, unok-
si, ympärillä+*

Muu: *lähtien (ELA), nähden (ILL)*

Paikallissijat: *pään*

H 12

- Poimi edellisistä kolmesta listasta
 (1) *adpositiit*, jotka mielestäsi vaativat täydennyksen mukanaoloa, ja
 (2) ”molemmat täydennyksen sijainnit sallivista” *adpositiioista ne, joille täydennyksen paikan muutos aiheuttaa muutoksen joko (a) sijan valinnassa tai (b) merkityksessä. Keeksi näitä eroja havainnollistavat esimerkkilauseet.*

Suomen kielen tyypillisiin PP koostuu postpositiosta ja sitä edeltävästä genetiivi-NP:stä. Seuraavasta näkyy, miten lähellä tällaiset rakenteet ovat tavallisia substantiivilausekkeita, joilla on genetiivimäärite ja joskus omistusliite. Adpositioiden luokka menee siis osittain päällekkäin substantiivien kanssa.

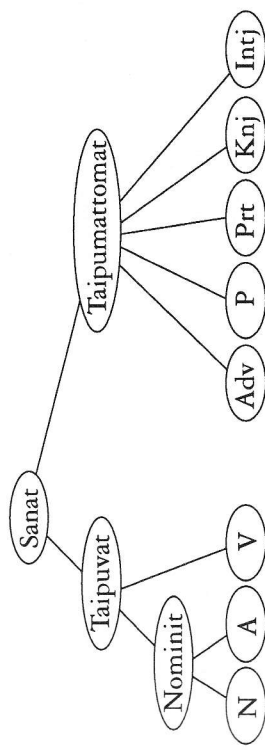
minun luonani	selvä PP
minun lähelläni	
minun lähistölläni	
minun läheisyydessäni	
minun ympäristössäni	

Erona on lähinnä se, onko postpositiohokkaan vartalo muutenkin käytössä oleva sana ja voiko se saada muita määritteitä ja miten vapaasti. Ensimmäisellä kriteerillä *luo* ja *lähi* eivät ole substantiiveja mutta *lähistö* ja *läheisyys* ovat. Toisella kriteerillä taas *lähistö* osoittautuu vähemmän substantiivimaiseksi kuin paikallismerkityksinen *läheisyys*. Tämä taas näyttää vähemmän substantiivimaiselta kuin *ympäristö*, jos kriteerinä pidetään sitä, miten vapaasti sana voi substantiivin tapaan saada erilaisia adjektiivimääritteitä:

Minun	?	lähistölläni
Minun	välitömässä *entisessä	läheisyydessäni
Minun	välitömässä entisessä	ympäristössäni

Sellaiset sanat kuin *lähtien*, *huolimatta* ja *nähdessä* ovat verbien infinitiivimuotoja, jotka ovat eräissä käyttöissään selvästi ”adpositioituneet”.

Tässä jaksossa käsiteltyjen sanaluokkien suhde on parasta ymmärtää niin, että niiden yhteinen kattoluokka on yksinkertaisesti taipumattomat (ja selvästi vajaataivutteis) sanat, verbien ja nominien vastakohtana. Vaikka alaluokat eivät aina erotukaan toisistaan kovin selvästi, sanaluokkajako näyttää siis seuraavalta:

2.4.3. Pronominit: sanaluokka vai ei?

Pronomineja voi pitää nominien alalajina, mutta sanaluokkana ne ovat ongelmallinen asia. Yksi ongelma on se, että nomineja on kahta lajia, substantiiveja ja adjektiiveja, ja pronominit kuuluvat usein kumpaankin ryhmään, siis esiintyvät sekä substantiivilausekkeina että substantiivin kongruoivina määritteinä. Vain pronominit *minä*, *sinä*, *me*, *te*, *hän* ja *be* eli kirjakielen persoonapronominit käyttäytyvät tässä mielessä pelkästään substantiivin tavoin:

Tällä naisella ~ tällä	on paljon rahaa.
Sillä naisella ~ sillä	
Kenellä naisella ~ kenellä	
*Hänellä naisella ~ hänellä	

Substantiivin edellä adjektiivin tapaan määritteinä esiintyviä pronomineja voi sanoa **tarkenteiksi** (tyyppistä *millä naisilla* ks. 6.3). Nimitys vastaa esim. englannin kielipöissa käytettyä *determiner*-termiä, jonka alaan kuuluvat myös artikkelit. Toisin kuin tavalliset adjektiivit, tarkenteet eivät kerro

substantiivin tarkoitteen ominaisuuksista vaan sen tapaista seikoista kuin onko tarkoite jo ollut puheena tai oletetaan kuulijan tietävän, mistä tarkoitteesta on kyse.

Pronominin käsitettä hämmentää lisäksi se, että on olemassa pronominita tuntuvia, selvästi jonkin pronominiksi sanotun sanan muodoilta näyttäviä adverbeja:

täällä, siellä, tuolla, missä, jossakin, kaikkialla
näin, miten, jotenkin

Näitä voi sanoa **proadverbeiksi**. Huomaa että proadverbi voi esiintyä paikannilmauksen edellä tarkenteen tapaan:

Onko siellä Rovaniemellä yhtä lämmin kuin täällä Tampereella?

H 13 Pronominit tämä, tuo ja se taipuvat nominin tavoin. Tällaiset muodot voivat esiintyä sekä varsinaisen pronominin että proadverbin tehtävissä:

Tuolla (miehellä) on varmaan kylmä.
Tuolla on kioski.

Keksi (a) kaksi vastaavaa lauseparia, joissa on jokin tämä ja se-pronominien muodot, toinen pronominin ja toinen proadverbin tehtävissä, sekä (b) kaksi lauseparia, joissa proadverbi ja pronomini eivät ole samannuotoiset.

”Proverbeja” suomessa ei liene, mutta sellaisia sanoja kuin *sellainen, tällainen, jollainen ja millainen* voisi nimittää proadjektiveiksi.

Etuilite *pro* tarkoittaa ’puolesta, asemesta’. Jos otamme huomioon pronominit, proadjektivit ja proadverbit, huomaamme että ”*pro*-ominaisuus” on useisiin luokkiin kuuluvien sanojen erityispiirre: substantiiveilla, adjektiveilla, nomineilla yleensä sekä adverbeilla on alaryhminään *pro*-sanoja. Silläollisesti piirre tarkoittaa eräänlaista merkityssällön ohuutta, jota voi olla vaikea määrittellä. Erityisesti silloin kuin *pro*-sana viittaa tekstissä tai kontekstissa jo mainittuun tarkoitteeseen, se on eräänlainen oikotie tai lyhenne.

Syntaktisesti pronominit ovat usein omalaatuisia. Toisin kuin vastaavien nominien tai adverbien, pronominien kyky projisoida lausekkeita on hyvin vähäinen, ts. niillä on harvoin omia määrittäjiä. Pronominia voi kyllä määrittää esim. lause:

Se, että näin on, herättää kummastusta.
Minä, joka olen aina ajatellut vain sinun parastasi...

Pronominien muodostamien lausekkeiden rakennemahdollisuuksiin palaan jaksossa 6.1.6.

Substantiivit, adjektiivit, verbit ja adverbikit ovat ”suuria” kategorioita, jotka ovat samalla (adverbit tosin vain suhteellisesti) avoimia: uudet sanat tulevat tyypillisesti juuri näihin luokkiin. Pronominit, niin kuin muutkin ”pienet” luokat, partikkelit, konjunktiot ja adpositiot, voi käytännöllisesti katsoen luotella — tietysti sillä varauksella, että rajanveto-ongelmia on aina. Seuraavassa käydään lyhyesti läpi perinteisen pronominien luokan alatyyppejä ottaen mukaan myös proadverbeja.

Persoona- ja demonstratiivipronominit viittaavat puhetilanteessa läsnä oleviin tai tekstissä aiemmin mainittuihin tarkoitteisiin (esim. olioihin, oliojoukkoihin, paikkoihin):

minä, sinä, hän, me, te, he; se, ne; tämä, tuo, nämä, nuo
täällä, tuolla, siellä; näin, noin, niin

Näistä vain ryhmää *minä, sinä, hän, me, te, he* sanotaan persoonapronomineiksi, mutta asia näyttää toiselta kun otetaan huomioon, että pronomineja *se/ne*, usein myös *tämä/nämä, tuo/nuo*, käytetään puhekielessä yleisesti henkilöitä tarkoitettaessa. Syntaktisesti *bän/be* on kuitenkin erilainen kuin *se, tämä* jne. Sen lisäksi että edelliset eivät toimi tarkenteina, ero on omistusliitteen käyttö: *bänen autonsa* mutta ei **jen autonsa*.

Viirtaava tehtävä on myös **refleksiivi- ja resiprookkipronomineilla**:

Mikko rakastaa itseään.
He elävät vain toisiaan varten.

Näiden tarkoite on samastettava saman lauseen jonkin toisen jäsenen, yleensä subjektin tarkoitteeseen. Kaikki sanan *itse* esiintymät eivät kuitenkaan ole tässä mielessä refleksiivipronomineja. Seuraavantuoppien *itse*-sanojen sanaluokkaa on vaikea luonnehtia: *Ne tekevät sen itse. Jublakkalulle itselleen ei kerrottu mitään.*

Suhteellisen helposti erotettava pronominiyryhmä ovat **kysymyspronomininit** (KU/MI-sanat), jotka pikemmin hakevat tarkoitetta kuin viittaavat:

kuka, mikä, kumpi; miten, kuinka, koska

Relatiivipronomininit (*joka, mikä*) ovat osittain samannäköisiä kysymyspronominien kanssa mutta funktioltaan lähempänä edellä mainittuun tarkoitteeseen viittaavia. Samalla ne tietysti ovat tietynlaisen sivulausetyypin tunnusmerkkejä.

Lopuksi sylimme jää suurin ja rajoiltaan epämääräisin ryhmä, jota on perinteisesti sanottu **indefiniitipronominciksi**. Nimitys on jo sikäli ontuva, että osa ryhmän jäsenistä — sellaiset kuin *jokainnen* ja *kaikki* — ovat pikemminkin definiittisiä eli määräisiä kuin indefiniittisiä (ks. 3.3.3). Suurinta osaa indefiniittipronomineista kutsutaan nykyään usein logiikasta tulevalla nimellä **kvanttoreiksi**. Seuraavassa yksi mahdollinen alaryhmittely:

- Universaalisia eli totalitiiveja:
 - joka[taipumaton], jokainen, joka ikinen, kukin, mikin, kuka tahansa, itse kukin, kaikki, kumpikin, molemmat
- Eksistentiaalisia eli aidosti indefiniittisiä:
 - joku, jokin, jompikumpi; eräs, muuan, yksi
- Epämääräistä määrää ilmaisevia:
 - jokunen, muutama, harva, moni, usea(t)
- Kieleisiin lauseyhteyksiin rajoittuvia:
 - kukaan, mikään, kumpikaan; koskaan
- Vertailevia (ei varsinaisia kvanttoreita):
 - sama, muu, toinen

Karkeasti sanoen kvantorit ilmaisevat jotakin kyseisen tarkoitejoukon suuruudesta suhteessa koko ilmauksen potentiaaliseen viittaustilaan.

Kvanttori-ilmausten syntaksi, esim. niiden tapa muodostaa lausekkeita, on suomessa varsin kompleksinen, ja siitä on lisätietoa jaksossa 6.4.

Kvanttoreihin kuuluvat myös **kardinaalinumeraalit** (*yksi, kaksi, kolme, ..*). Toinen numeraalien ryhmä, ordinaali- eli **järjestysluvut** (*ensimmäinen, toinen, kolmas, ..*), ovat syntaktisesti katsoen adjektiiveja. Numeraalit tarjoavat pienen paradoksin sanajärjestysluokittelulle, joka yleensä pyrkii ottamaan huomion sekä kieliopillisia että semanttisia kriteerejä. Numeraalichan ovat semanttisesti selkein ja yhtenäisin luokka mitä kuvitella voi, mutta kieliopin järjestelmässä järjestysluvut kuitenkin käyttäytyvät melko toisin kuin kardinaaliluvut.

Kvanttoreille on ominaista **vaikutusalan** vaihtelu. Tämä on helppo havaita, kun mukana on kaksi kvanttoria, sillä silloin syntyy moniselitteisyyksiä. Tavallista on, että eri sanajärjestysvaihtoehdot tuovat esille eri merkitysvaihtoehdot:

- (1a) Kaikki valitsivat yhden tehtävän.
- (1b) Yhden tehtävän valitsivat kaikki.
- (2a) Monille hakijoille annettiin kaksi tehtävää.
- (2b) Kaksi tehtävää annettiin monille hakijoille.

Lause (1a) tulkitaan helpoiten niin, että jokaiselle valitsijalle tuli yksi tehtävä, jolloin oli mahdollista (vaikka ei välttämätöntä) että kukin sai eri tehtävän. Sen sijaan (1b):ssä tulee ensiksi mieleen, että yksi tietty tehtävä (ehkä laajemmasta joukosta) tuli jokaiselle valitsijalle. Vastaavasti (2a):ssa ilmaisutaan luonnollisimmalla tulkinnalla, että suhteellisen suuri osa hakijoista sai kukin kaksi tehtävää, ehkä keskenään erilaiset, kun taas (b):ssä lienee puhe tietyistä kahdesta tehtävästä, jotka ehkä joutuivat erityisen suuren hakijajoukon ratkaistaviksi.

Palataksemme pronomineihin yleensä, äsken sovittiin, että lausekkeet nimitään edussanana olevan sanan sanaluokan mukaan ja että yksinäinen, määrittämätönkin sana muodostaa lauseyhdydessä lausekkeen. Pronominien erityisensä näkyy kuitenkin siinä, että yleensä ei puhuta pronomini-lausekkeista. Esimerkiksi NP:lle ominaisessa asemassa oleva yksinäinen pronomini on lauseketasolla NP:

ei: [P_{nomP} {P_{ron} minä}]
 vaan: [NP {P_{ron} minä}]

Tämä on johdonmukaista, koska persoonapronomini on syntaktiselta käyttökseen eräänlainen substantiivi ja pronominius eräänlainen alapiirre.

H 14

Tee lista sanan toinen substantiivimuodoista ja adjektiiivimuodoista ominaisuuksista. Pohdi sitten, mihin jaksossa 2.4 käsitellyistä luokista sen sijoittaisit — vai sijoittaisitko eri käytöt eri luokkiin. (Yhtä ”oikeata” vastausta ei ole.) Esimerkkejä viihderomaanista:

1. Toinen Ritun ilmiömaisista kyvyistä oli punaviinin lakeminen.
2. Sitä muuten tapahui noin joka toinen ilta.
3. Heillä ei enää moneen päivään ollut ollut mitään sanottavaa toisilleen.
4. Sitä vain katseli kuinka toinen lippui kauemmaksi pystymättä tekemään mitään.
5. Vai haluatko ebkä kääntyä etsimään jotakin toista paikkaa?
6. Rituu aukautsi tietysti toisen punaviinipulloista.
7. Niin, eibän toinen osaa varoa hampaitaan, kun on vielä niin pieni!
8. Lasi tuli vain puolilleen ja toinenkin pullo oli tyhjä.
9. Potkurit alkoivat pyöriä toiseen suuntaan lavan läbestyessä Katanokan laituria.
10. Miten voi auttaa toista, joka ei pyydä apua?